

“מורנו” להחזיר עטרה ליושנה סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

הלכות שמיטה

מלאכות קצירה וביצירה

יחידה מספר 7

“שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור: את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור” (ויקרא כה, ה).
ביחידות האחרונות עסקנו בגדרי המלאכות המוזכרות בפסוק הראשון: זריעה וזמירה. ביחידה זו נעסוק בפסוק השני: איסור קצירה וביצירה.

האם אכן אסור לקצור ולבצור בשמיטה?

ויקרא פרק כה, ד-ז

ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר: את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל:

היחידות האחרונות עסקו בפסוק הראשון, ובאיסורי זריעה וזמירה המופיעים בו. עתה נעבור לפסוקים הבאים.

הפסוק הבא אוסר את הקצירה והביצירה. לכאורה המשמעות היא שכל קטיף אסור. מצד שני, הפסוק הבא אומר שפירות השביעית נועדו לאכילה "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה...". כיצד ניתן לאכול ללא קטיף? בתורת כהנים מוצע פתרון:

ספרא בהר פרשה א תחילת פרק א

ואת ענבי נזיריך לא תבצור, מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר, לא תבצור, לא תבצור כדרך הבוצרים, מיכן אמרו: תאנים של שביעית אין קוצים אותה במוקצה, אבל קוצה אתה בחורבה, אין דורכים ענבים בגת, אבל דורכים בעריבה, אין עושים זיתים ביד ובקוטבי, אבל כותש ומכניס לבדידה, ר' שמעון אומר אף טוחן הוא ביד ומכניס לבדידה

לכאורה שני דברים נאמרים כאן:

1. איסור הביצירה הוא על פירות בבעלות פרטית (השמור), ולא על הפירות המופקרים.
2. איסור הביצירה מוטל על הביצירה המסחרית, אך ביצירה פרטית מותרת. נשים לב גם להרחבת המדרש, בשני כיוונים: 1. המדרש עוסק לא רק בביצירת ענבים, אלא בתאנים. 2. האיסור הוא על העיבוד (דריכה בגת), ולא רק על פעולת ניתוק הפרי מן העץ.

חציו השני של המדרש מובא במשנה:

משנה מסכת שביעית פרק ח משנה ו

תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצה אותם בחרבה אין דורכין ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה

שיטת הרמב"ם

מפירוש הרמב"ם נשמע שמדובר בחובה מן התורה לטפל בפירות בשינוי:

רמב"ם על משנה מסכת שביעית פרק ח משנה ו

הכוונה בכל זה שצריך לשנות ושלא יתעסק בפירות שביעית כדרך שמתעסק בשאר שנים, והוא לפי שאמר ה' ואת ענבי נזיריך לא תבצור, ואי אפשר לומר שרצונו בפסוק זה לאסור הביצירה לגמרי, שהרי כבר התיר אכילתם באמרו

‘והיתה שבת הארץ לכם לאכלה’, ולא נתכוון כאן אלא כמו שביארו בספרא: לא תבצור כנגד הבוררים, מכאן אמרו: תאנים של שביעית אין קוצין אותם במקצה

המשנה איננה מזכירה את ההבחנה בין השמור והמופקר. בעקבות השמטה זו, אף הרמב"ם אינו מזכיר את ההבחנה ביניהם.. משמע שכך או כך, מותר ליהנות מהפירות, אך ישנה חובה מן התורה לעשות זאת בשינוי.

❖ הרחבות – הסוברים שגם הרמב"ם מבחין בין שמור לבין מופקר

כך הרמב"ם פוסק גם ביד החזקה:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד

הלכה כב

הפירות שיוציא האילן בשביעית, לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה, שנאמר: 'ואת ענבי נזירך לא תבצור', ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוררים לוקה

הלכה כג

וכיצד עושה? תאנים של שביעית, אין קוצין אותן במוקצה, אבל מייבשן בחרבה, ולא ידרוך ענבים בגת, אבל דורך הוא בעריבה, ולא יעשה זיתים בבית הבד, אבל כותש הוא ומכניס לתוך בד קטן ביותר וטוחן בבית הבד ובקוטב ומכניס לבד קטנה, וכן בשאר הדברים כל שיכול לשנות משנה.

שימו לב למספר נקודות בדברי הרמב"ם:

- א. הרמב"ם מביא את הפסוק. כוונתו היא לדרשה מן התורה, ולא אסמכתא, שכן העובר על כך לוקה.
 - ב. מדברי הרמב"ם עולה שמן התורה יש חובה לשנות לא רק את הקטיף עצמו, אלא גם את עיבוד הפרי.
 - ג. הרמב"ם אינו מבחין בין פירות שמורים ופירות מופקרים.
 - ד. בהלכה כב הוא מזכיר שיש דרך נוספת לעבור על איסור תורה בדרך בצירה – אם עושה זאת לעבודת האילן. כפי שלמדנו ביחידה הקודמת, העושה זאת עובר על איסור זמירה (ולא בהכרח בצירה).
- מה משמעות של הלכה מן התורה הדורשת שינוי? הרמב"ם מסביר בספר המצוות:

ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה רכג

היא שהזהירנו מאסוף מה שיצמיחו האילנות מן הפירות גם כן בשנה השביעית כמו שנאסוף פירותיהם בכל שנה, אבל נעשה אותו בשנוי להורות שהוא הפקר. והוא אמרו (שם) ואת ענבי נזירך לא תבצור

הרמב"ם מסביר שיש לבצור בשינוי כדי שיהיה ניכר שהפירות מופקרים. יתכן והרמב"ם לומד שהמדרש אומר שני דברים נפרדים: כללית יש להפקיר את הקרקע, וכאשר באים לבצור, יש לשמר את תודעת ההפקר על ידי בצירה בשינוי. הבחנה זו באה לידי ביטוי בפער בין שתי ההלכות המופיעות ברמב"ם. בתחילת הפרק פוסק הרמב"ם את חובת איסוף הפירות בשינוי:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה א

... וזה שנאמר 'את ספיח קצירך לא תקצור', שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו, אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל

ובסוף הפרק הרמב"ם מזכיר את חובת ההפקרה:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כד

מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה, וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו, אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין שנאמר ואכלו אביוני עמך, ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר, חמש כדי שמן חמשה עשר כדי יין, ואם הביא יתר מזה מותר.

המדרש מזכיר את ההפקר הכללי רק בכדי לחדד שזו מהות השינוי. זו התודעה הנכונה עבור הקוצר. אך מבחינת הקצירה, אין הבדל בין שדה שמורה ושדה מופקרת. יש להפקיר את השדה, אמנם ללא תלות בשאלה אם עמד בחובת ההפקרה, מותר לבצור בשינוי.

נבחן את השינוי עצמו: בהלכות ניכר שהמוקד של דברי הרמב"ם הוא הכמות: בהלכות א' וכן כ"ד מופיעה המילה "מעט" מספר פעמים, בהלכות כב-כג ההבחנות הן בין בית בד, ולבין בד קטנה, בין דריכה בגת

(מסחרית יותר) לבין דריכה בעריבה (קטנה יותר), וקיצוי התאנים במקום קטן שאינו ייעודי לכך. נשים לב שגם בפירוש המשנה הרמב"ם מפרש כך את המילה "מוקצה":

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת שביעית פרק ח משנה ו

מוקצה, שם המקום ששוטחין בו הפירות להתייבש כגון התאנים והענבים. וחורבה, "אלכ'רבה"¹

כך עולה גם מההלכה המופיעה בתחילת הפרק:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה א

כל שתוציא הארץ בשנה שביעית, בין מן הזרע שנפל בה מקודם שביעית, בין מן העיקרים שנקצרו מקודם וחזרו ועשו ושניהם נקראו ספיח, בין מן העשבים והירקות שעלו מאיליהן ואין להן זרע, הכל מותר לאכלו מן התורה שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה... וזה שנאמר 'את ספיח קצירך לא תקצור', שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו, אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל

הרמב"ם אינו מזכיר שינוי בפעולת הקצירה. השינוי שהוא מדבר עליו מתמקד בכמות - ב"מעט מעט". שינוי זה הוא מושג שונה מגדרי שינוי שאנו מכירים ממקומות אחרים. אך לאור הצעתנו לעיל, מובן מדוע הנושא כאן אינו לעשות בשינוי כדי שהמלאכה לא תזוהה כמלאכה הרגילה (כמו השינוי בהלכות שבת). הנושא הוא לא להפגין בעלות. הכוונה איננה שינוי בקצירה, אלא שינוי מהדרך בה בעל התבואה קוצר. כיצד קוצרים באופן שאינו מורה על בעלות? על ידי קצירת מה שנאכל מיידית, בלבד, ולא מעבר לכך. כך מבאר החזון איש:

חזון איש שביעית סימן כו אות ו

מותר ללקט מהם לאכילה, אבל לא ילקט הרבה בבת אחת, אלא לוקט כשיעור שאדם מכין בביתו לתשמיש בני ביתו לימים מועטים

לאור זאת, מובן גם מדוע המשך הטיפול בפירות כלול באיסור "לא תקצור" ו"לא תבצור". שינוי בבציר אינו מתיר טיפול בפירות כבעלים. מי שבוצר כמות מינימלית, אך מקבץ ענבים רבים ודורכם בגת, בסופו של דבר מתייחס אליהם כבעלים.

עיונית עולה דבר מעניין. פתחנו בכך שאי אפשר לומר ש"לא תבצור" אוסר את עצם הפעולה, שהרי בהמשך נאמר שפירות השביעית נאכלים. אם כך, מהו האיסור? לפי הרמב"ם, האיסור איננו הבצירה כלל, האיסור הוא לעשות כל פעולה ביבול הבשל המורה על בעלות. כל הפעולות הללו מותרות בדרך של לקיחה מן ההפקר (וממילא לוקח רק את מה שהוא זקוק לו, עתה). הוא איננו נוהג מנהג בעלים.

לסיכום שיטת הרמב"ם:

איסורי "לא תקצור" ו"לא תבצור" אינם אוסרים את הקצירה והבצירה, שהרי התורה מתירה לאכול את היבול. הגדרת האיסור הוא: עשיית כל פעולה ביבול הבשל המורה על בעלות. עיקר ה"שינוי" הנדרש הוא לא לבצע את הפעולות החקלאיות באופן שונה, אלא לקחת ולהשתמש רק במה שזקוק לו באותה העת (כדרך מי שקבל מאחרים).

שיטת הר"ש

הר"ש מזכיר את המדרש בו פתחנו, ולאורו אומר שהמשנה עוסקת בפירות שמורים בלבד:

ר"ש מסכת שביעית פרק ח משנה ו

כולה מתניתין דריש בתורת כהנים מדכתיב 'לא תבצור' כדרך הבוצרין, מכאן אתה אומר: תאנה של שביעית אין קוצצין אותה במוקצה' וכולה מתניתין מייתי התם. וכל מה דאסרינן הכא היינו מן המשומר, אבל מן המופקר שרי כי אורחיה

הר"ש לומד את הפסוק כך: את ענבי נזירך (דהיינו, הענבים שהזרת עבור עצמך) לא תבצור (כדרך הבוצרים). עולה שישנו איסור תורה רק בהתקיים שני התנאים: א. הפירות שמורים. ב. בוצר כדרך הבוצרים. אם אחד התנאים אינו מתקיים, אזי "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה".

¹ כלומר החורבה ולא כמו נביא לקמן בשם הר"ש מלשון חרב – סכין.

הרדב"ז תמה על זה:

רדב"ז הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה כב

קשה לי: והלא כל השדות הפקר הם בשביעית, וכי איצטריך קרא שלא יבצור כדרך הנוצרים למי שעבר ושמר כרמו ולא הפקירו?

לפי דברי הר"ש, איסור קצירה כדרך הקוצרים נאמר בעצם רק על העבריינים, העוברים על איסור שמירת השדה! וכי הפסוק נאמר רק כלפי עוברי העבירות? לגבי השינוי, הר"ש מבאר:

ר"ש מסכת שביעית פרק ח משנה ו

מוקצה - כלי ברזל שחותך בו תאנים כך שמו:
חרבה - סכין [לשון] חרב:

בשונה מהרמב"ם, הר"ש מגדיר ש"דרך הנוצרים" היא בפעולת הבצירה עצמה. משמע שמדובר בגדרי "שינוי" שאנו מכירים מהלכות אחרות. אולי צריכים לחדד את האופן בו הוא דרש את הפסוק, ולהסביר כך: הפסוק אוסר לבצור תבואה שמורה. "את ענבי נזירך" – הענבים ששמרת – לא תבצור. נקודה. ברם, בכל התורה כולה, פעולות אסורות רק אם הן נעשות כדרכן. אמנם התורה אוסרת את הבציר, אך לא את הבציר שאינו כדרכו. בדרך כלל חז"ל אוסרים את העשייה שלא כדרכו. מדרש ההלכה מגלה שבמקרה זה חז"ל לא אסרו את הבצירה בשינוי.

שיטת רש"י

במספר מקומות בש"ס משמע שרש"י מסרב לקבל את ההבחנה בין שמור ומופקר, בדומה לרמב"ם:

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קכב עמוד א

עובד כוכבים שהיה מוכר פירות בשוק, ואמר פירות הללו של ערלה הן, של עזיקה הן, של נטע רבעי הן - לא אמר כלום, לא נתכוון אלא להשביח מקחו

בברייתא מדובר על נכרי המתאר את סחורתו. מדברי הנכרי עולה שהפירות אסורים, מסיבות שונות. הברייתא אומרת שכל עוד ניתן לתלות שכוונתו לשבח את סחורתו, אין להסיק איסור מדבריו. אחת הדוגמאות היא "עזיקה". מסביר רש"י:

רש"י מסכת יבמות דף קכב עמוד א

של עזיקה - מפרדס מעוזק וגדר סביב לו לשומרו, והיא שנת שביעית. וקשיא לי, דמאי איסור יש כאן? אם עבר זמן הביעור, לא שנא מן המשומר ולא שנא מן המופקר אסורים, וקודם הזמן אלו ואלו מותרים!

בהמשך נעסוק בנושא של הביעור, אך רש"י אומר דבר ברור – חרף דברי התורה כהנים וחרף דברי הברייתא, רש"י אומר שאין הבדל בין הנאה מפירות שמורים ופירות מופקרים.
ברם, בדרשת הפסוקים רש"י מבאר שהחילוק וההבחנה בין פירות מופקרים ופירות שמורים מבוסס על פשט הפסוק:

רש"י ויקרא פרק כה פסוק ה

את ספיח קצירך - אפילו לא זרעתה, והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר, הוא קרוי ספיח:
לא תקצור - להיות מחזיק בו כשאר קציר, אלא הפקר יהיה לכל:
נזירך - שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם:
לא תבצר - אותם אינך בוצר, אלא מן המופקר:

רש"י מבאר שהמדרש מדייק מתיאור הענבים כענבי "נזירך" – ענבים שהזירו – מנעו מאנשים מלאוכלם. רבי אליהו מזרחי (ה"ר-י-ה"רפ"ו), נחשב לרב הראשי של האימפריה העות'מנית. פירושו לרש"י על התורה נחשב מהפירושים המרכזיים והחשובים) מסביר את כוונת רש"י:

מזרחי (רא"ם) ויקרא פרק כה פסוק ה

והא דקתני בתורת כהנים: "לא תבצור - מן השמור בארץ אי אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר" אינו רוצה לומר: אותו שהיה מופקר מתחלתו אתה בוצר, אבל אותו שהיה שמור, אף על פי שהפקרתו אחר כך אינך בוצרו, אלא הכי קאמר: כל זמן שהוא שמור, שלא הפקרת אותו, אי אתה בוצר, אבל אם הפקרת אותו אחר כך, אתה בוצר ממנו

כאחד מן העניים הבודדים ... "ענבי נזירך - שהנזרת והפרשת בני אדם מהם, ולא הפקרתם. לא תבצור - אותם אינך בוצר, אלא מן ההפקר", שפירושו אלא אחר שתפקירם

הרא"ם מסביר שרש"י אומר כך: שמירת הפירות היא איסור העומד בפני עצמו (עליו נעמוד ביחידה הבאה). אך שמירה על הפירות איננה אוסרת את קטיף הפירות בעתיד. ברגע שמפקיר את הפירות, מותר לבצור אותם. וכיצד בוצרים? על כך הוא עונה בד"ה "לא תקצור" - אסור לקצור באופן המראה שהוא בעלים. לכאורה זהו כל השינוי הדרוש מבחינתו.

למדנו לעיל שהרמב"ם דורש שינוי המסמל שהוא בוצר פירות מופקרים ולא נוהג בהם מנהג בעלים. לכאורה רש"י הולך בדרך זו, ומוסיף שלב: יש לשנות מהקצירה כדרך בעלים. אם הקציר והבציר ייעשו כדרך בעלים, הרי שזה מפקיע את ההפקר. להפקיר את השדה, ואז לקצור אותו בצורה תעשייתית, זה "תרת דסתרי" ובעצם לא באמת להפקיר את השדה. אין כאן שני תנאים נפרדים. חז"ל אומרים שיש לקצור שלא כדרך בעל הבית. יש שני דרכים להראות בעלות - למנוע את כניסתם של האחרים, או לאסוף את התבואה כדרך בעלים. מעבר על אחד מאלו הוא לקצור כדרך הקוצרים, או לבצור כדרך הבודדים, והוא אשר אסרה התורה. ר"ש אמר שדיינו באחד התנאים, נראה שרש"י דורש את שני התנאים להתיר את קטיף הפירות. ברם, ביחס לאיסור הפירות, השמירה גם איננה משפיעה על איסור אכילת הפרי. גם אם הבציר נעשה באיסור, אין מכאן מקור לאיסור אכילת הפירות!

שיטת הרמב"ן

הרמב"ן מסביר שאיסור אכילת הפירות הוא איסור דרבנן:

רמב"ן ויקרא פרק כה פסוק ה

מן התורה, שלא יהא אדם שומר שדהו ונועל בפני עניים בשביעית, ואפילו רוצה להפקיר אותן בשעת לקיטה, אלא יהא השדה כל השנה מזומן ומופקר לעניים ... והגדר שגדרו חכמים, שלא יפרצו פרצות בשדה ובכרם, אבל לא שיהא הוא משמר שדהו ומכניס הפירות לעבור על דברי תורה. ולא עוד, אלא שגזרו שלא ליקח פירות מן המשומר ולא מן החשוד בכך ... ומכל מקום לא אסרו חכמים פירות השדה המשומר לכל אדם, אלא שלא יקחו אותם מן המשמר. ולכך שנו בתורת כהנים: 'ואת ענבי נזירך לא תבצור, מן השמור בארץ אי אתה בוצר אבל אתה בוצר מן המופקר, לא תבצור, כדרך הבודדים, מכאן אמרו תנאים של שביעית אין קוצצין אותן במקצע ואין דורכין ענבים בגת אבל דורך בעריבה'. ופירושו, מדלא כתיב 'ענבי הנזיר לא תבצור', וכתיב 'נזירך', לדרוש: לא תבצור אותם כדרך נזיר שלך, אבל תבצור אותם עם העניים כדרך שהם בוצרים, לומר שלא ישמרו לעצמו, אבל ילקוט אותם עם העניים כהפקר, וינהוג בהם גם כן כדרך שהעניים נוהגין לדורכן בעריבה.

וקתני התם (שם ה) והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, מן השבות בארץ אתה אוכל, אבל אי אתה אוכל מן השמור, מכאן אמרו שדה שנטיבה בית שמאי אומרים אין אוכלין פירותיה בשביעית, ובית הלל אומרים אוכלין, כלומר כיון שאמרה תורה שיהא השבות לנו לאכלה ולא השמור אמרו בית שמאי שהפירות עצמן נאסרין, ובית הלל סוברין שאין הפירות נאסרין, שלא בא הכתוב אלא לאסור לנו שלא נשמור, ויהיו לנו הפירות מן השבות:

וכן העניין שאמרו שאין קוצצין התנאים במקצע ולא דורכין הענבים בגת, גדר ואסמכתא מדבריהם כדי שלא יבואו לידי שימור ואסיפת הפירות ויגזלו אותם מן העניים, וזה העניין השנוי כאן בברייתות הללו. והוא דרך טוב ומחווה בסוגיות שבגמרא בבבלי וירושלמית, והחכם הבקי ישכיל וימצא:

הרמב"ן אומר כך: מדאורייתא ישנה חובה להפקיר את השדה, אך השמירה או ההפקרה אינם משפיעים על היתר אכילת הפירות. את הדרשה "ענבי נזירך" יש לקרוא כך: כל עוד אתה מתייחס אל הענבים כענבי נזירך, פרטיים שלך, אסור לך לבצרם. אך מותר לבצור את הענבים, בתנאי שהיחס אינו "נזירך" - יחס של בעלות. האם הפירות נאסרים? בכך נחלקו בית הלל ובית שמאי. ברם, מוסכם בכדי לעודד את ההפקרה, חז"ל גזרו איסור לקנות פירות שיתכן והיו שמורים.

הרמב"ן מסיים בכך שהחצי השני של הברייתא, האומר שיש לשנות את דרך העיבוד של הפרי, אסור מדרבנן בלבד. מניין לרמב"ן שזו דרישה מדרבנן? ראשית, כאמור לעיל, כל פעולה מן התורה אסורה רק כדרכה ולא בשינוי. במקרה זה חז"ל לא אסרו את השינוי (בשונה מאיסורים רבים אחרים). אך יתכן והדברים רמזים במדרש. הרחבת המדרש לא רק לקציר (המפורש בפסוק) אלא גם לעיבוד הפרי (שאינו כלול בפסוק) רומז לכך שחלק זה של המדרש והמשנה הוא מדרבנן, ולא מן התורה.

(הרמב"ן מזכיר שחכמים תיקנו היתר להשאיר את הגינה גדורה בשביעית. כאמור, נעסוק בכך ביחידה הבאה).

שיטת ר"ת

ר"ת חולק על כך, ומדבריו משמע שאיסור מדאורייתא ליהנות מפירות שמורים:

ספר הישר לר"ת (חלק החידושים) סימן נט

בשביעית דבר השמור אסור אפילו לפני הביעור, כדאמרין בתורת כהנים "ואת ענבי נזירך לא תבצור, מן המופקר אתה בוצר ואי אתה בוצר מן המשומר. וגבי לוקח מחבירו לולב בשביעית אמרינן בסוכה דאין לוקחין מן המשומר אפי' בחצי איסור. ורבינו שלמה פירש הטעם לפי שעם הארץ כיון ששומרו מערים למוכרו. ואינו כן, דאישטמיטתיה ההוא דתורת כהנים. מכל הני שמעינן דפירות שביעית שהן משומרין אסורין. הילכך הא דקאמר של עזקה הן בשביעית קאמר והוה לן למיסר. קמ"ל בריית' דלא מהימן, דלהשביח מקחו קא מכוון

מלשונו משמע שהפירות השמורים נאסרים לגמרי, בעצמם. וכך מבארים את דבריו בעלי התוספות:

תוספות מסכת ראש השנה דף ט עמוד א

הא דתניא בתורת כהנים "מן המשומר אי אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר", מופקר נמי כדרך בצירה אסור, ועל ידי שינוי שלא כדרך בצירה, מופקר שרי ומשומר, אפילו שלא כדרך בצירה, נמי אסור

אין היתר לפירות שמורים, גם אם יבצור בשינוי.

שימו לב שעלו כאן שלוש שיטות ביחס לשני התנאים להיתר הבצירה שהציב המדרש, ההפקר והשינוי:

ר"ש, רמב"ם – דינו בקיום תנאי אחד להתיר את הבצירה והאכילה (רמב"ם – מותר בשינוי, תמיד. ר"ש – שינוי או הפקר).

רש"י, ר"ת – יש לעמוד בשני התנאים בכדי להתיר (כאמור, מסתבר שאלו שני צדדים של חוסר הפגנת הבעלות).

רמב"ן – מדאורייתא דינו בהפקר. חז"ל דרשו את השינוי.

בעלי התוספות (נזכיר שר"ש היה ביניהם) תמהים על דבריו:

תוספות מסכת סוכה דף לט עמוד ב

נראה לר"ת דמן המשומר אסורים... ומיהו קשה לר"ת, דלא אסר בתורת כהנים מן המשומר אלא בבצירה כדרך הבוצרים, אבל על ידי שינוי שרי, כדקתני סיפא מכאן אמרו תאנה של שביעית אין קוצצין אותה במוקצה אבל קוצה בחרבה אין דורכין ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה אין עושין זיתים בבד ובקוטב אבל כותש הוא ומכניס לבדידה ואמן המשומר קאי ועוד דמשמעתינן משמע ד...פירות מיהא לאכילה שרי!

בעלי התוספות מקשים שתי קושיות על ר"ת: א. האם בצירה בשינוי אינה מתירה את אכילת הפירות השמורים (כדברי ר"ש לעיל)? ב. גם אם הבצירה אסורה, מניין שיש איסור תורה ליהנות מן הפירות שנקטפו כך?

לגבי הקושיה הראשונה, לכאורה ענינו על כך בתוך דברי רש"י: מותר לקצור רק באופן שאינו מראה על בעלות. בכדי לעמוד בכך, יש צורך בשני התנאים.

לגבי הקושיה השנייה: מעבר לקושיית המקור בפסוק, הראשונים מקשים קושיה נוספת.

במסכת מנחות (דף פד ע"א) נאמר שגם בשמיטה היו משמרים את התבואה בכדי שיוכלו לקצור ממנה את קרבן העומר. מקשים בעלי התוספות:

תוספות מנחות פד עמוד א ד"ה שומרי ספיחים

ואם תאמר: היאך עומר בא מן המשומר? הא בעינן: מ'משקה ישראל', ובסוף יבמות (דף קכב) מוכח דאסור?

כל דבר שאסור באכילה, אסור להקריב במקדש (כך דרשו חז"ל מהפסוק ביחזקאל "ממשקה ישראל"). אם כך, כיצד היו מביאים מן המשומר בשביעית? הרא"ש מציג שלושה תירוצים:

תוספות הרא"ש מסכת בבא מציעא דף קיח עמוד א ד"ה "שומרי פירות"

וקשה, דהא משומר אסור להדיוט, כדאיתא בפרק בתרא דיבמות (קכ"ב), ואם כן אסור נמי לגבוה!?!

א. וי"ל דהא דתניא בתורת כהנים 'מן המופקר אתה בוצר, ואי אתה בוצר מן המשומר' – מדרבנן הוא, וקרא אסמכתא בעלמא, ולגבוה, כיון דלא אפשר, לא גזור

ב. אי נמי: ענבי נזירך דדרשינן מיניה 'מן המופקר אתה בוצר ואי אתה בוצר מן המשומר', משמע דווקא משומר לצורך בני אדם, דינזירך' משמע לצרכך, אבל לצורך גבוה שרי

ג. ועוד י"ל שלא היו מונעין בני אדם מליכנס רק מודיעין לבני אדם והם פורשין מאליהן.

הרא"ש מציע שלוש אפשרויות:

- א. איסור האכילה הוא מדרבנן בלבד (ולצורך הקרבנות חז"ל מקלים).
 - ב. האיסור חל רק על מה שנשמר לצורך אכילה אנושית. שימור לצורך המקדש אינו אסור, וממילא גם אינו אוסר את הפירות. לחידוד התירוץ: אפשר להגדיר את הבעיה של השימור, שבעקבותיה הפירות נאסרים, בשני אופנים: 1. עצם מניעת עניים ואחרים מן הפירות פוגעת במהות השמיטה. 2. היחס של האדם כבעלים של הפירות פוגע במהות השמיטה. הקושיה מניחה את האפשרות הראשונה: עצם שימור הפירות פוגע בנגישות של "ואכלו אביוני עמך", ולכן הפירות נאסרים. תירוץ זה אומר ששורש הבעיה הוא הנושא השני – אסור לאדם להתייחס אל הפירות כבעלים. כאשר הוא שומר אותם עבור המקדש, לצורך גבוה, אין בכך יחס של בעלים, ולכן הפירות אינם נאסרים.
 - ג. לא נעשתה פעולת שימור אקטיבית ביחס לפירות. פשוט הודיעו לציבור שפירות אלו מיועדים לצורך המקדש, וממילא אנשים לא נגעו בהם.
- לפי התירוץ הראשון, איסור האכילה הוא מדרבנן בלבד.
לפי התירוץ השני, שמירת הפירות באופן המורה על בעלות אוסרת את אכילתם, מדאורייתא.
לפי התירוץ השלישי, מניעת העניים (והציבור בכלל) מהגעה לפירות אוסרת את הפירות.

❖ הרחבות – איסור הנאה מהפירות

לסיכום שיטות הראשונים:

איסור אכילת הפירות שנבצרו באיסור	הצורך בשינוי	ההבדל בין שמור ומופקר	
אין	מדאורייתא יש לבצור כמות מועטת כדי להימנע מאיסור "לא תבצור" כדרך הבעלים	אין (יש חובה מן התורה להפקיר, היא איננה נוגעת להיתר הבציר)	רמב"ם
אין	בכדי להתיר את בצירת השמור יש לעקוף את האיסור ולבצור בשינוי	איסור התורה חל רק על השמור. את המופקר מותר לבצור כדרכו	ר"ש
חז"ל אסרו את רכישתם	תוספת מדרבנן	מדאורייתא מותר לבצור רק את מה שמופקר	רמב"ן
אין	דרישה מדאורייתא – כדי שלא יראה כבעלים	מדאורייתא מותר לבצור פירות מופקרים שלא כדרך בעלים	רש"י
אסור לאכול את הפירות שנבצרו באיסור, שלוש אפשרויות: א. אסור מדרבנן. ב. אסור מדאורייתא לאכול פירות שהפגין עליהם בעלות. ג. אסור מדאורייתא לאכול פירות שמנע גישתם של אחרים אליהם.	דרישה מדאורייתא – כדי שלא יראה כבעלים	מדאורייתא מותר לבצור פירות מופקרים שלא כדרך בעלים	ר"ת

להלכה

ערוך השולחן העתיד שמיטה פרק כא הלכות ה-ח

ולמדנו מזה דפירות שביעית אסורים להיות משומרים תחת יד הבעלים אלא יהיו במקום פתוח כהפקר, ומי שירצה יטול...

ונמצא לפי מה שביארנו שלוש דיעות יש בזה: דלרש"י והרמב"ם והרמב"ן מותרים לאכול הפירות המשומרים בשביעית; ולדעת התוס' והמאור אסורים באכילה לגמרי; ואמנם לתולשן בידים פשיטא שאסור. ולכן מי שרוצה לסמוך על דעה ראשונה אין מוחין בידו

ערוך השולחן אומר שאין למחות במי שמבקש לסמוך על המקלים.

דברי החזון איש לכאורה יש סתירה:

חזון איש סימן כו סדר השביעית אות א

עבר הבעלים ולא הפקיר כרמו, והחזיק בו כשאר השנים, נאסרו הפירות לכל אדם ואסור לאוכלן, ואסור ליתנן לבהמתו

חזון איש שביעית סימן י אות ו

ואתרוגין של שביעית, אף על גב שמטייבין אותן בשביעית באיסור ומשמרין אותן, אין הפירות נאסרין, ויוצאין בהן בחג

הרב ולדנברג חקר את העניין:

שו"ת ציץ אליעזר חלק ו סימן לט אות ב

עלינו לדעת דרוב רובם של רבותינו הראשונים ז"ל סבירא להו דפירות משומרים מותרים באכילה

שם אות ג

ולא נדע איפוא לכאורה איזהו משנתו האחרונה ... ניתן לחשוב ולבאר שזה שכתב בסדר השביעית הוא מה שסבר לראשונה, ודבר הקולא הוא זה שסבר לאחרונה, והורה כן בזקנותו מעיקרא דדינא ... כי בקיצור הדינים וההלכות שלהורות נתן עבור ההמון סבר בדעתו שיש להשאיר הדבר כפי שיצא מעטו בראשונה משום למיגדר מילתא שיזהרו ביותר במצות ההפקר, דסוף סוף הרי ישנה גם שיטה האוסרת...

בכדי להבהיר הדבר ביותר התקשרתי על כך עם הרב קלמן כהנא שליט"א, באשר כידוע עמד הלה בקשרים תמידיים עם החזון איש ז"ל וממנו היה מקבל כל ההוראות לקיבוצי פא"י, ובאשר עוד בחיים חיותו של החזון איש הדפיס בשנת תש"ד בפשיטות בשמו בהלכות שמיטת קרקעות... להקל כנ"ל בנעבד ונשמר דהפירות אינם נאסרים שאלתיו אם בשעה שכתב את דבריו ידע מדברי החזון איש שבסדר השביעית שאוסר, וכך אם שמע מהחזון איש שחזר בו ממה שכתב בסדר השביעית

והשיב לי כי ידע גם ידע ממה שכתב בסדר השביעית, ואם אמנם לא שמע מפיו בפירוש שחזר בו, אבל לפי כל ההוראות שקיבל ממנו בהנהגת שיווק פירות השביעית וקנייתם הרי היו כל ההוראות לפי דבר הקולא שכתב וחזר עליה על כך כמה פעמים בספרו, והוסיף להסביר לי כי את סדר השביעית כתב עוד בשנת תרצ"ז והיה זה מעין קיצורי ופסקי הלכות בעד ההמון, ואז עוד לא היה כל כך פרוץ שיווק פירות משומרים, וברור לו שכתב זה משום קנסא של

המשמר

כל זה מחזק השערת דלעיל, דעל כל פנים בזקנותו סבר החזון איש ז"ל להורות כדבר הקולא שחזר עליה כמה פעמים בספרו, דפירות האילן גם אי נעבדו בשביעית או נשמרו אין הפירות נאסרין באכילה, וזו היא הוראתו האחרונה

הרב ולדנברג מסביר שלהלכה החזון איש פסק כמקלים. כאשר כתב הלכות שנועדו להמון, הוא הורה להם כמחמירים, כדי שיחמירו, אך לא חשב שפסיקה שכזו עולה בהכרח מדברי הראשונים. (יש כאן דבר מעניין. לפי חלק מהשיטות שלמדנו לעיל, איסור פירות שמורים זו גזירה דרבנן שנועדה לעודד את הפקרת הפירות. החזון איש אינו פוסק כמותם, אך גזר גזירה דומה מעצמו).

הרב יצחק וייס (ראב"ד העדה החרדית) נטה להחמיר יותר מהחזון איש, אך אמר שבמקומות בהם השמיטה לעולם אינה נוהגת מן התורה (נגענו בכך ביחידה 2, עיין שם בעמוד 10 ובהרחבות עמוד 3) יש לסמוך על המקלים:

מנחת יצחק חלק ח סוף סימן צה

ונודע שהחזון איש סמך על מקילין במשומר בשביעית, אמנם אנחנו פה עיר הקודש תיבנה ותיכונן מחמירין מאד שכן פסקו הגאונים זלה"ה שלפנינו כנועד... אבל בעבר הירדן דהוי תרי דרבנן, היינו לכל הפחות שביעית בזמן הזה דרבנן, ועבר הירדן דרבנן כנ"ל, והוי שעת הדחק כמבואר בפתח דברינו, יש לסמוך על המתירים...

בהמשך נעסוק בשאלת היתר המכירה (האם מכירת הקרקע לנכרי פוטרת, במידת מה, מחיובי השמיטה). בשלב מסוים בדיון, הגרש"ז טוען שגם מי שסובר שהמכירה איננה מתירה את איסורי השמיטה, יודה שהפירות לא ייאסרו:

מעדני ארץ ליקוטים סימן ז

נראה לעני"ד שגם המחמירים שאינם רוצים לסמוך כלל על 'היתר המכירה', מכל מקום לפי מה שנוהגים כהכרעת האחרונים להקל בזמן הזה באיסור משומר ונעבד, וגם החזון איש כתב כן דבדיעבד אין הפירות נאסרין, ומותרין באכילה לאחרים

הרב יעקב אריאל אומר שהמנהג להקל בזה:

באהלה של תורה חלק ג סימן מט

מנהג העולם לא לחוש לשיטת רבותיו של רש"י

לסיכום:

איסור אכילת הפירות שנבצרו באיסור	הצורך בשינוי	ההבדל בין שמור ומופקר	
אין	מדאורייתא יש לבצור כמות מועטת כדי להימנע מאיסור "לא תבצור" כדרך הבעלים	אין (יש חובה מן התורה להפקיר, היא איננה נוגעת להיתר הבציר)	רמב"ם
אין	בכדי להתיר את בצירת השמור יש לעקוף את האיסור ולבצור בשינוי	איסור התורה חל רק על השמור. את המופקר מותר לבצור כדרכו	ר"ש
הז"ל אסרו את רכישתם	תוספת מדרבנן	מדאורייתא מותר לבצור רק את מה שמופקר	רמב"ן
אין	דרישה מדאורייתא – כדי שלא יראה כבעלים	מדאורייתא מותר לבצור פירות מופקרים שלא כדרך בעלים	רש"י
אסור לאכול את הפירות שנבצרו באיסור, שלוש אפשרויות: א. אסור מדרבנן. ב. אסור מדאורייתא לאכול פירות שהפגין עליהם בעלות. ג. אסור מדאורייתא לאכול פירות שמנע גישתם של אחרים אליהם.	דרישה מדאורייתא – כדי שלא יראה כבעלים	מדאורייתא מותר לבצור פירות מופקרים שלא כדרך בעלים	ר"ת

להלכה:

ערוך השלחן אומר שאין למחות במי שסומך על המקלים. בחזון איש נשמע שיש סתירה. הציץ אליעזר מסביר שהוא פוסק עקרונית כמקלים, אך העדיף להורות להמון כמחמירים.

הרב יצחק וייס נוטה להחמיר במקומות בהם השמיטה עשויה להיות מן התורה, ולהקל במקומות בהם השמיטה לעולם איננה מן התורה.

הגרש"ז אומר שגם מי שאינו מקבל את היתר המכירה, מסכים שהפירות לא ייאסרו מחמת שמירתם אם הקרקע נמכרה. הרב יעקב אריאל אומר שנהוג להקל בזה.

ביחידה זו למדנו באלו תנאים קיים איסור "לא תקצור ... לא תבצור". ביחידה הבאה נברר כיצד נכון לקיים את הפסוק הבא, "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה".